

2 Materieel strafrecht: de structuur van het strafbare feit

Een groep ratten vormt een vervelende plaag voor huiseigenaar Valentijn. De ratten vreten en knagen aan het hout en de fundering van het huis. De ontlasting van de beesten zorgt bovendien voor ernstige overlast. Op een dag trekt Valentijn het niet meer en hij gaat het gevecht met de dieren aan. Binnen één etmaal heeft hij persoonlijk met veel kabaal alle ratten afgeslacht. De buurman, die een dag later over de herrie komt klagen, weet met zijn geklaag de vermoeide en gefrustreerde Valentijn het bloed onder de nagels vandaan te halen. Uit pure wanhoop rent Valentijn naar buiten naar de auto van zijn buurman en breekt beide buitenspiegels af. Het Openbaar Ministerie besluit Valentijn te vervolgen wegens vernieling (art. 350 Sr).

2.1 Inleiding

In het voorgaande hoofdstuk hebben we vastgesteld dat het strafrecht als doel heeft handhaving van normconform gedrag door middel van leedtoevoeging. De overheid mag niet zomaar overgaan tot de inzet van het strafrecht. De mogelijkheid voor de overheid om burgers leed toe te voegen is aan banden gelegd door het strafrecht in wettelijke bepalingen vast te leggen (dit vloeit voort uit het legaliteitsbeginsel en de ultimum remedium-gedachte). Maar wanneer is een burger dan strafrechtelijk aansprakelijk? Moet enkel zijn voldaan aan een wettelijke strafbepaling of komt ook betekenis toe aan zijn gemoedstoestand? Er is immers nogal een verschil tussen de situatie waarin een ander in koelen bloede van het leven wordt beroofd, en de situatie waarin als een paniecreactie aan een ander een klap wordt verkocht die achteraf gezien fataal blijkt te zijn geweest. Houdt het strafrecht rekening met deze omstandigheden en, indien dat het geval is, op welke wijze? Al deze vragen zien op wat we noemen de structuur van het strafbare feit, of beter gezegd: de voorwaarden voor strafbaarheid.

2.2 Vier voorwaarden voor strafbaarheid

Aan de eis van strafbaarheid is slechts voldaan indien sprake is van een menselijke gedraging die valt onder een delictsomschrijving en wederrechtelijk en aan zijn schuld te wijten is. Kortom, er moet sprake zijn van:

1. menselijke gedraging;
2. delictsomschrijving;
3. wederrechtelijkheid;
4. schuld.

2.2.1 De eerste voorwaarde: de menselijke gedraging

De eerste voorwaarde, dat sprake moet zijn van een menselijke gedraging, duidt op het gegeven dat iets moet zijn gebeurd en dat die gebeurtenis ook door een menselijk individu is gewild. Van oudsher werd ervan uitgegaan dat zonder een 'gewilde spierbeweging' geen bestraffing plaats zou kunnen vinden.

Stuipreukingen van een bewusteloze die daardoor uit zijn ziekenhuisbed rolt en de noodzakelijke apparatuur van een naastgelegen patiënt uitschakelt, zijn bijvoorbeeld niet door deze stuipreukende gewild. De stuipreuker heeft geen strafrechtelijk relevante gedraging verricht; de verantwoordelijke verplegers, die mogelijk nalieten genoeg zorg te betrachten, onder omstandigheden mogelijk wel.

Daarbij moet het gaan om een door een mens verrichte gedraging: bijvoorbeeld de ene mens die een ander mens meermalen neersteekt met een mes.

Een boom die omvalt en iemands dood veroorzaakt, kan niet worden vervolgd en bestraft. Hetzelfde geldt voor dieren. Zo kunnen de ratten in het huis van Valentijn niet strafrechtelijk worden vervolgd.

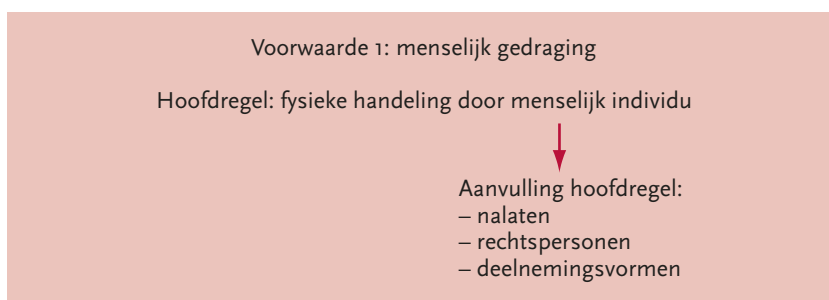
Daarbij hoeft het niet steeds te gaan om een actieve gedraging. Ook het niet-handelen, of 'nalaten', kan worden aangemerkt als een gedraging.

Anders ligt het wanneer iemand verantwoordelijk is voor de betreffende bomen of dieren. Als een boom al maandenlang op het punt staat om te vallen, en de eigenaar grijpt maar niet in, dan zou het niet ingrijpen door de eigenaar als strafrechtelijk relevant 'nalaten' kunnen worden aangemerkt. Dit komt erop neer dat als de boom op het huis van de

buurman valt, de verantwoordelijke voor de boom strafrechtelijk aansprakelijk zou kunnen worden gesteld voor vernieling van het huis (art. 350 Sr).

Nu lijkt het nogal vanzelfsprekend dat er sprake moet zijn van een menselijke gedraging. Een boom of een dier gaan we toch niet strafrechtelijk vervolgen? Maar wat te denken van een rechtspersoon die strafbare feiten pleegt? Kan een bankinstelling worden vervolgd wegens het plegen van economische delicten? Of kunnen slechts hun bestuurders en feitelijk leidinggevenden worden vervolgd?

Als een menselijke gedraging is vereist, kan dan een groepje supporters van een voetbalclub worden vervolgd voor doodslag van een persoon als zij allen hebben geslagen, terwijl slechts één klap fataal is geweest? Als Marius een breekijzer verkoopt aan Khalid 'De breker' met de wetenschap dat Khalid dit breekijzer gaat gebruiken voor inbraken, maakt Marius zich dan schuldig aan 'inbraak en diefstal'? We noemen dit ook wel 'deelnemingsvormen' (zie hieromtrent uitvoerig hoofdstuk 6).

Figuur 2.1 Voorwaarde 1: menselijke gedraging

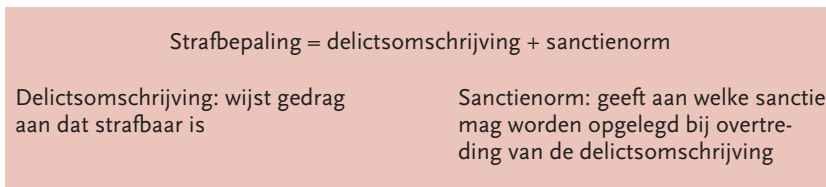
2.2.2 De tweede voorwaarde: delictomschrijving

Door de eis te stellen dat de eerste voorwaarde voor strafbaarheid (de menselijke gedraging) binnen een delictomschrijving valt, wordt voorkomen dat een burger wordt bestraft zonder dat duidelijk is waarvoor hij precies strafrechtelijk aansprakelijk is gesteld en wordt ervoor gezorgd dat burgers van tevoren hun gedrag zodanig kunnen aanpassen dat zij de keuze hebben zonder angst voor bestraffing in de samenleving te kunnen functioneren.

Het is niet mogelijk om iemand te vervolgen voor iets wat niet strafbaar is. Hoewel wellicht eenvoudig te bewijzen valt dat iemand op een zekere dag achter de geraniums een kop koffie heeft gedronken, levert dat geen strafbaar feit op omdat deze gedraging nergens in het strafrecht strafbaar is gesteld.

Wat is eigenlijk een delictomschrijving? Daarvoor moeten we even een klein uitstapje maken. We hebben al meermalen besproken dat het strafrecht als doel heeft handhaving van normconform gedrag door middel van leedtoevoeging (sancties). Het Wetboek van Strafrecht (materiële strafrecht) staat daarom in het teken van de strafbepaling.

Een strafbepaling bestaat altijd uit twee onderdelen. Het eerste onderdeel bestaat uit een omschrijving van een gedraging en het tweede onderdeel uit de negatieve reactie op dit gedrag. Het eerste deel noemen we de delictomschrijving en het tweede deel de sanctienorm.

Figuur 2.2 Strafbepaling = delictomschrijving + sanctienorm

Als we het onderscheid delictomschrijving en sanctienorm toepassen op de strafbepaling ‘doodslag’ dan levert dat het volgende beeld op. Artikel 287 Sr luidt:

Hij die een ander opzettelijk van het leven berooft, wordt, als schuldig aan doodslag, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren of geldboete van de vijfde categorie.

De delictomschrijving wijst het gedrag aan dat strafbaar wordt gesteld. In dit geval is dat ‘hij die een ander opzettelijk van het leven berooft’. De sanctienorm geeft weer welke sanctie mag worden opgelegd. In dit geval is de sanctienorm ‘wordt als schuldig aan doodslag gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren of geldboete van de vijfde categorie’.

2.2.3 De derde voorwaarde: wederrechtelijkheid

Wanneer een menselijke gedraging binnen het bereik van een delictsom-schrijving valt, is aan de eerste twee voorwaarden voor strafbaarheid voldaan. Vervolgens moet dan getoetst worden of deze gedraging ook wederrechtelijk is. Met wederrechtelijkheid wordt bedoeld dat het gedrag in strijd met het objectieve recht moet zijn. Voor dergelijk gedrag is geen rechtvaardiging te vinden.

Als Charles Wendela een blauw oog slaat, dan is er waarschijnlijk sprake van mishandeling. Dit wordt anders als Charles en Wendela een vechtsport beoefenen en zij vooraf hebben ingestemd dat tijdens een ‘sparring’ licht fysiek contact met mogelijk letsel kan volgen. In dit voorbeeld is het toebrengen van letsel in objectieve zin gerechtvaardigd. Dat is vanzelfsprekend niet het geval wanneer Charles in strijd met de spelregels Wendela het ziekenhuis in slaat. En wat te denken van een tandarts die zonder verdoving een klein gaatje boort. Mishandeling?

Indien de feitelijke gedraging (eerste voorwaarde) valt binnen een delictsom-schrijving (tweede voorwaarde), dan wordt de wederrechtelijkheid (derde voorwaarde) veelal aangenomen. Denk maar aan het opzettelijk een ander van het leven beroven. Je mag ervan uitgaan dat een ander van het leven beroven in strijd is met het objectieve recht.

In sommige gevallen is het noodzakelijk om de wederrechtelijkheid niet te veronderstellen, maar specifiek te benoemen in een aantal strafbepalingen. Voorbeelden daarvan zijn de artikelen 310 en 350 Sr. Het gaat in die gevallen veelal om alledaagse handelingen, die juist worden verondersteld niet wederrechtelijk te zijn. Het genoemde artikel 310 Sr heeft betrekking op diefstal. Door de term ‘wederrechtelijk’ in de delictsom-schrijving op te nemen is slechts het wegnemen van een goed dat een ander toebehoort strafbaar als dit met het oogmerk van wederrechtelijke toe-eigening is geschied.

Als Nathan zijn winkelwagen aan het volladen is bij de supermarkt, kan hij slechts als ‘dief’ worden aangemerkt voor zover het wegnemen van de goederen uit de schappen plaatsvindt met het oogmerk om zichzelf die goederen wederrechtelijk toe te eigenen. In dit geval is er sprake van wederrechtelijke toe-eigening als Nathan zonder te betalen de supermarkt zou verlaten. Zodra Nathan de boodschappen heeft afgerekend, is van wederrechtelijke toe-eige-

ning geen sprake meer. Nathan is immers eigenaar geworden van de goederen. Als wederrechtelijk niet in de delictomschrijving van artikel 310 Sr zou zijn opgenomen, zou iedereen die boodschappen doet de gedraging uit die strafbepaling verrichten. Er is daarom voor gekozen de wederrechtelijkheid in dergelijke gevallen niet te veronderstellen, maar expliciet te benoemen in de delictomschrijving.

Vergelijkbare opmerkingen kunnen worden gemaakt ten aanzien van vernieling. Het kapot of onbruikbaar maken van de spullen van een ander is pas strafbaar indien dat wederrechtelijk, zonder toestemming, geschiedt. De aannemer die in opdracht een gebouw sloopt met toestemming van de eigenaar, verricht niet de gedraging die is omschreven in de delictomschrijving van artikel 350 Sr. Die aannemer heeft namelijk niet wederrechtelijk (tegen het recht oftewel onrechtmatig) gehandeld.

2.2.4 *De vierde voorwaarde: aan schuld te wijten*

Naast dat de menselijke gedraging valt binnen een delictomschrijving en wederrechtelijk is, moet degene die de gedraging verricht daarvan een verwijt kunnen worden gemaakt. We moeten de verdachte een verwijt kunnen maken van zijn gedraging. Het verwijt bestaat hieruit dat de verdachte de onwenselijke gedraging niet heeft vermeden terwijl daartoe wel de reële mogelijkheid bestond. De vierde voorwaarde voor strafbaarheid ziet op de persoon van de verdachte. Daarin verschilt de vierde voorwaarde van de derde. De derde voorwaarde (wederrechtelijkheid) ziet immers op de gedraging. De mogelijkheid om anders te handelen moet bestaan in het specifieke persoonlijke geval van de betrokkene. Het gaat om de subjectieve situatie waarin hij de verkeerde keuze heeft gemaakt. Het gaat er daarbij om wat de dader behoorde te weten en wat in de gegeven omstandigheden van hem verwacht kon worden, een en ander in tegenstelling tot de wederrechtelijkheid, die objectief kan worden vastgesteld.

Een 'gestoorde' volwassen man die een klein kind een schedelbasisfractuur bezorgt door een ongecontroleerde klap op het hoofd van dit kindje, handelt wel degelijk wederrechtelijk. Zijn gedrag is niet te rechtvaardigen. Maar kunnen we de volwassen man deze gedraging ook verwijten?